

Krzysztof Górny

Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Instytut Studiów Regionalnych i Globalnych

e-mail: krzysztofgorzny@student.uw.edu.pl

ŚLADY KOLONIALIZMU WE WSPÓŁCZESNEJ PRZESTRZENI MIEJSKIEJ BANDŻULU (GAMBIA)

Traces of colonialism in contemporary urban space of Banjul (The Gambia)

Słowa kluczowe: dziedzictwo kolonialne, przestrzeń miejska, Bandżul, Gambia

Key words: colonial heritage, urban space, Banjul, The Gambia

WPROWADZENIE

Współcześnie miasta kontynentu afrykańskiego przechodzą największe zmiany w swojej historii. Choć wciąż to Afryka Subsaharyjska pozostaje naj-słabiej zurbanizowanym regionem świata, szacuje się, że w okresie od 2010 do 2050 roku poziom urbanizacji w krajach na południe od Sahary wzrośnie z poniżej 40% do blisko 60% (United Nations Human Settlements Programme [UN Habitat] 2014, s. 24). Tak duża skala i dynamika procesów związanych z tworzeniem się nowych i rozrostem już istniejących ośrodków miejskich w Afryce będą niosły za sobą szereg zagrożeń i dylematów. Obecnie, obok nierówności społecznych oraz niestabilności ekonomicznej i politycznej – problemów zdiagnozowanych i szeroko podejmowanych w literaturze naukowej – coraz częściej uwagę zwraca się na zyskujące na znaczeniu inne niebezpieczeństwa mogące

zakłócić rozwój miast afrykańskich. Wśród nich warto wymienić: presję demograficzną rosnącą w niespotykanym dotąd tempie, wynikający z tego dynamiczny i niekontrolowany rozrost przestrzenny ośrodków miejskich, silne przekształcenia środowiska przyrodniczego oraz globalne zmiany klimatyczne. Sposób przezwyciężenia szeregu trudności, wobec których staną aktorzy biorący udział w zapoczątkowanym już procesie wielkiej urbanizacji Afryki, będzie miał wpływ nie tylko na rozwój przestrzenny i ekonomiczny konkretnych ośrodków, ale także na kształt rodzących się w nich społeczeństw. Miasta bowiem, jak wskazuje W. Graham (2016), kształtują życie swoich mieszkańców, tak jak mieszkańcy kształtują swoje miasta.

Bandżul będący stolicą Gambii, najmniejszego i najniżej położonego państwa kontynentalnej części Afryki, zdaje się być mikrokosmosem przemian, które zachodzą współcześnie w większości metropolii Afryki Zachodniej. Miasto założone i ukształtowane w okresie kolonializmu poszukuje współcześnie odpowiedzi na jedno z kluczowych dlań pytań. W jaki sposób, i czy w ogóle, podejmować próbę pogodzenia z jednej strony potrzeb rozwoju gospodarczego i modernizacji przestrzeni miejskiej, a z drugiej potrzebę ochrony jego materialnego i niematerialnego dziedzictwa kolonialnego? Za owo dziedzictwo z czasów kolonialnych przyjmuje się elementy stanowiące spadek po epoce, w której Brytyjczycy zajmowali tereny wokół rzeki Gambii. Współcześnie w wielu krajach globalnego Południa spadek ów nie jest traktowany jako ten „po własnych przodkach”, jak określają to Ł. Kaczmarek i I. Parowacz (2013), lecz jako zastany po poprzednim systemie. Decyzja o tym, czy go zachować, czy unicestwić, jest obecnie przedmiotem wielu sporów.

Podstawowym celem niniejszych rozważań jest chęć odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu we współczesnej przestrzeni Bandżulu widoczne są ślady kolonializmu – epoki, w której miasto założono. W 2016 roku obchodzono 200-lecie powstania gambijskiej stolicy, a rok wcześniej (2015) świętowano 50-lecie uzyskania przez kraj niepodległości. Biorąc pod uwagę fakt, że przez ostatnie pół wieku nowe władze poddawały Bandżul próbie dekolonizacji, zarówno w sferze materialnej, jak i niematerialnej, zasadnym wydaje się pytanie o kondycję elementów, które powstały w przestrzeni miejskiej w czasach, gdy rządy w regionie sprawowali Brytyjczycy. Ciekawym aspektem wydaje

się również pytanie o to, w jakim kierunku poszły zmiany wprowadzane przez nowe władze. Czy podjęto próbę pogodzenia konieczności rozwoju miasta z potrzebą zachowania zabytkowych elementów kolonialnych, przypominających o trudnym dziedzictwie? Udzielenie odpowiedzi na powyższe zagadnienia może ukazać stosunek pokolonialnych przywódców do spuścizny z czasów europejskiej dominacji, a co za tym idzie, wskazać kierunki obranej przez nich polityki, przyjętej w celu świadomego kreowania nowego narodu gambijskiego. W artykule przyjęto, że przestrzeń miejska (zwłaszcza w ważnych ośrodkach administracyjnych, jakimi są stolice) jest płaszczyzną, na której ekspozowane są wybory polityczne podejmowane przez władze – zarówno kolonialne, jak i współczesne. Można tutaj ponownie sięgnąć do słów W. Grahama (2016, s. 6), który wspomina, że „miasta można czytać jako pola bitew, na których ścierają się różne wizje architektury, każda mająca inny cel i następstwa ekonomiczne oraz polityczne”. Opis „bitwy”, jaka rozgrywa się obecnie w przestrzeni miejskiej Bandżulu stanowi główne zamierzenie niniejszego artykułu.

Badanie zmian, jakie zachodzą w przestrzeni gambijskiej stolicy oparto na dwóch metodach. Pierwszą była analiza dostępnych materiałów źródłowych. Wśród nich, obok pozycji o *stricte* naukowym charakterze, na największą uwagę zasługują opracowania kartograficzne, a więc plany miasta, zarówno te historyczne, jak i współczesne. Najstarsza mapa, którą poddano analizie, została opublikowana w 1941 roku w Waszyngtonie na potrzeby armii Stanów Zjednoczonych. Jest to jednak reedycja znacznie starszego brytyjskiego planu, opracowanego na podstawie kartowania przeprowadzonego w Gambii w latach 1910-1918, a opublikowanego w Southampton w 1919 roku przez Brytyjski Urząd Kartograficzny (ang. *Orance Survey Office*). Porównanie planu historycznego ze współczesnym pozwala określić skalę zmian, jakie zaszły w przestrzeni miasta w ostatnich stu latach, w czasie, w którym powstała Gambia, a wraz z nią niepodległy Bandżul. Drugim, niemniej istotnym elementem badania były obserwacje terenowe, przeprowadzone przez autora w samym Bandżulu, w lutym 2016 roku. Bogata dokumentacja fotograficzna, którą wykonano na miejscu, stanowi istotne źródło podjętej tu analizy porównawczej, w której skonfrontowano ze sobą materiały historyczne i współczesne.

DZIEJE BANDŻULU

Rok 2016 był dla stolicy Gambii jubileuszem 200-tu lat istnienia. Miasto zostało założone przez Brytyjczyków w 1816 roku. Ulokowano je na południowym brzegu lejkowatego ujścia rzeki Gambii, żeglownej na ponad 280 km w głąb kontynentu (Park 2016). Intencją władz organizujących w tym regionie administrację kolonialną było stworzenie ośrodka handlowego dla kupców brytyjskich oraz bazy militarnej (Park 2016), której obsada wojskowa czuwać miała nad egzekwowaniem zakazu handlu niewolnikami obowiązującego od 1807 roku na terenie całego imperium (Lloyd 2012). Organizatorem pierwszej osady był generał Aleksander Grant, brytyjski oficer działający na zlecenie Sir Charlesa MacCarthy'a, ówczesnego zarządcy wszystkich posiadłości korony w Afryce Zachodniej (*Banjul History* b.d). Współczesna nazwa miasta nawiązuje do dwóch słów pochodzących z języka lokalnej grupy etnicznej Mandinka – *bojo*, oznaczającego bambus oraz *juloo*, czyli liny (Park 2016). Wraz z nadejściem osadników europejskich, nowo powstającemu ośrodkowi nadano nazwę Bathurst, na cześć ówczesnego sekretarza Biura ds. Wojny i Kolonii, Henrego Bathursta (Górna i in. 2016). Nazwę tę przemianowano na współczesną dopiero w 1973 roku. Co ciekawe, jak wskazuje L. Gijanto (2013), Bandżul jest przykładem pierwszego afrykańskiego miasta, założonego przez Europejczyków od podstaw, w miejscu gdzie nigdy wcześniej nie istniała żadna osada. Efektem tego jest widoczny do dzisiaj układ ulic krzyżujących się pod kątem prostym. Pierwotnym punktem centralnym miasta były magazyny portowe wzdłuż Wellington Street (obecnie Liberation Avenue).

Czasy imperium brytyjskiego

W pierwszych latach istnienia, Bathurst stanowiło przede wszystkim ważny ośrodek wojskowy i administracyjny¹. Pierwszymi jego mieszkańcami byli więc w przeważającej większości żołnierze Królewskiego Korpusu Afrykańskiego oraz przestępcy i buntownicy skazywani przez brytyjskie sądy wojenne na służbę w odległych zakątkach całego imperium (Saho, Roberts 2001). Dopiero w póź-

---

¹ Miasto było stolicą brytyjskiej kolonii od 1816 roku, z krótkimi przerwami w latach 1821-43 i 1866-88, gdy było zarządzane z Freetown w dzisiejszej Sierra Leone (Piłaszewicz 2008).

niejszych latach do miasta zaczęto sprowadzać wyzwolonych niewolników afrykańskich, pochodzących głównie z terenów pobliskiego Senegalu (kolonii francuskiej), a także z brytyjskiego Freetown w Sierra Leone (Piłaszewicz 2008). Wśród nich na największą uwagę zasługują Aku – chrześcijańscy kreole, którzy będąc lepiej wykształconą częścią społeczeństwa „odpowiedzialni są za stworzenie podstaw państwowości i zrębów narodowości gambijskiej” (Ząbek 2015, s. 203). W roku 1818 stolicę kolonii zamieszkiwało jedynie 600 osób (Saho, Roberts 2001), jednak osiem lat później było to już 1800 mieszkańców, wśród których grupę dominującą stanowili wyzwoleni Afrykańczycy (Lloyd 2012). Wkrótce tak dynamicznie rozwijająca się osada zaczęła przyciągać członków lokalnych społeczności, zamieszkujących okoliczne obszary wiejskie. Zapotrzebowanie na tanią siłę roboczą i ręce do pracy przy budowie kolejnych obiektów administracyjnych i wojskowych spowodowało zakrojoną na szeroką skalę migrację z okolicznych wsi do Bathurst. Jak podaje D. Fall (1997, s. 76), w 1891 roku dwie piąte spośród 14 tys. wszystkich mieszkańców kolonii mieszkało w jej stolicy.

Wzrost liczby mieszkańców pociągnął za sobą rozwój przestrzenny miasta. Z początku Bathurst podzielono na mniejsze wsie, które funkcjonowały jako odrębne dzielnice. Pomiędzy nimi znajdowały się obszary zielone pełniące funkcje rekreacyjno ogrodnicze (Gray 1966 za Gijanto 2013, s. 102). Jak podaje B. Rice, cytowany przez L. Gijanto (2013, s. 102), w 1844 roku około 40 akrów ziemi w mieście pozostawało pod uprawą². Każdą z dzielnic nazywano imieniem grupy społecznej, która stanowiła w niej większość. Tak powstały: Jola (Jolof) Town (wcześniej Melville Town), od nazwy grupy etnicznej Dżola (ang. *Jola*, fr. *Dioula*) sprowadzonej z interioru do budowy miasta; Soldier Town, którego nazwa nawiązywała do wojsk brytyjskich i wyzwolonych afrykańskich oddziałów stacjonujących w położonych w dzielnicy koszarach³; Portuguese Town będąca częścią zamieszkałą przez Luzo-Afrykanów – osoby pochodzenia portugalskiego zamieszkujące kolonie w Afryce (Gray 1966 za Gijanto 2013, s. 102; Park 2016). Jola Town od samego początku było dzielnicą zdominowaną

---

² Do roku 1848 powierzchnia ta zmalała do 8 akrów (Parker 2016).

³ Pierwsze oddziały wojsk składające się z żołnierzy afrykańskich wyzwolonych po zniesieniu niewolnictwa, służących w armii imperium brytyjskiego, założono w 1827 roku.

przez Afrykańczyków, podobnie jak Soldier Town, gdzie dość szybko liczba żołnierzy wchodzących w skład nowopowstających wyzwolonych oddziałów składających się z byłych niewolników przeważała nad liczbą oficerów i żołnierzy przybyłych z Europy. W Portuguese Town zaczęto osiedlać pozostałych wyzwoleńców, którzy do Bathurst trafiali przede wszystkim z Indii Zachodnich i Nowej Szkocji (Rice 1967; Gray 1966 za Gijanto 2013, s. 102). Była to dzielnica najzamożniejsza, ponieważ jej mieszkańcy pochodzenia portugalskiego, sprowadzeni z Dakaru, byli w większości handlarzami i kupcami.

Najmniejszą dzielnicą, położoną na południowo-wschodnim krańcu miasta było Mocam Town (lub Wildman Town). Tutaj osiedlano najbiedniejszych afrykańskich osadników (Archer 1967 za Gijanto 2013, s. 103), którzy na co dzień pracowali w dokach i magazynach portowych przy Wellington Street. Gwałtowny wzrost liczby ludności tej części Bathurst spowodował, że władze kolonii utraciły możliwość kontrolowanego rozwoju dzielnicy. Mocam Town nie zapewniono systemu przeciwpożarowego oraz odpowiednich warunków sanitarnych, które zastosowano w innych wsiach. Dzielnica położona w pobliżu terenów podmokłych, najniżej nad poziomem morza, wielokrotnie zalewana w czasie przyptywów, doświadczyła w 1830 roku epidemii żółtej febry, a następnie w 1859 epidemii cholery. W ich wyniku ponad połowa populacji Mocam Town zmarła, a nazwę dzielnicy przemianowano na Half Die (Parker 2016). F. B. Archer cytowany przez L. Gijanto (2013, s. 103) podaje, że w celu osuszenia gruntów Half Die otoczono od strony bagien i morza dwoma murami zbudowanymi kolejno w 1861 i 1864 roku. Jednak do końca XIX i przez cały XX wiek ta część miasta w dalszym ciągu doświadczała wielu katastrof, a jej ludność pozostawała najuboższą w całym Bathurst. Wyraz temu dał przebywający w mieście w 1943 roku prezydent Stanów Zjednoczonych Franklin D. Roosevelt, który w liście do brytyjskiego premiera Winstona Churchilla nazwał dzielnicę „piekielną otchłanią” (ang. „*the hell-hole of yours*”) (Wright 1995 za Gijanto 2013, s. 104; Meredith 2011).

Edukację w kolonii zaczęto organizować już w kilka lat po powstaniu Bathurst, gdy tylko jego charakter zmienił się, z czysto wojskowego, na miasto wielofunkcyjne z rosnącą liczbą osadników cywilnych. Brytyjczycy kwestię tę niemal całkowicie pozostawili w rękach chrześcijańskich misji, które już w la-

tach 1821-1831 pojawiły się w mieście (Sarr 2013). Z początku były to misje protestanckie (anglikańska i metodystyczna), natomiast w 1849 roku do Bathurst przybyli pierwsi księża katoliccy. Wszystkie placówki edukacyjne organizowano obok wznoszonych przez misjonarzy kościołów. Pierwsza szkoła dla muzulmanów⁴ powstała w 1903 roku i była jedyną, obok wojskowej, finansowaną z budżetu administracji kolonialnej (Sarr 2013). Liczba uczniów uczęszczających do wszystkich placówek systematycznie wzrastała z 172 w 1841 roku, do 298 w 1848, 659 w 1860, 1853 w 1931 i 5300 w roku 1946 (Mohoney 1963; Blackburne 1943 za Sarr 2013, s. 6-7).

Zarówno podział administracyjny miasta, na bardzo zróżnicowane względem siebie dzielnice, jak i budowanie świątyni chrześcijańskich oraz przykościelnych szkółek misyjnych, wywarło bardzo duży wpływ na przestrzeń Bathurst. Ślady tego są współcześnie widoczne w Bandżulu i stanowią jedno z najtrwalszych aspektów dziedzictwa kolonialnego w mieście.

I wojna światowa, globalny międzywojenny kryzys gospodarczy oraz wybuch II wojny światowej znacznie zahamowały rozwój kolonii. Zwycięstwo militarne Wielkiej Brytanii w 1945 roku opłacone zostało przegraną na płaszczyźnie politycznej i ekonomicznej. Upadek imperium kolonialnego był zatem kwestią czasu. Dekolonizacja krajów globalnego Południa rozpoczęta w końcu 1945, do Gambii dotarła 18 lutego 1965 roku, kiedy to kraj ogłosił swą niepodległość. Stolicą nowego państwa ustanowiono dotychczasową siedzibę władz kolonialnych – Bathurst.

Niepodległa Gambia

Na krótko przed uzyskaniem niepodległości Gambia otrzymała status autonomii. Pierwszym czarnoskórym premierem kraju (później prezydentem) został absolwent weterynarii na Uniwersytecie w Glasgow – Dawid Jawara (ur. 1924), przywódca Ludowej Partii Protektoratu, przemianowanej później na Ludową Partię Postępu (Piłaszewicz 2008). Partia ta wygrywała kolejne wybory (w 1972 i 1977 roku), a jak wskazuje Meredith (2011, s. 345) wówczas tylko trzy kraje

---

⁴ Islam obecnie pozostaje religią najpowszechniej wyznawaną w Gambii.

afrykańskie (Botswana, Senegal i właśnie Gambia) decydowały się na politykę wielopartyjną i regularnie organizowały wybory uznawane powszechnie za stosunkowo wolne i uczciwe. W 1973 roku władze postanowiły zmienić nazwę stolicy państwa ze słusznie kojarzonego z kolonializmem Bathurst na Bandżul, nawiązujący do epoki przedkolonialnej. Pod koniec lat 70. XX wieku nastroje w kraju gwałtownie pogorszyły się, co było przede wszystkim efektem pogarszającej się sytuacji gospodarczej w kraju. W 1981 roku miała miejsce pierwsza – nieudana próba zamachu stanu.

Lata 90. XX wieku przyniosły Afryce Zachodniej wojnę w Liberii i interwencję w tym kraju wojsk ECOWAS (w tym licznych oddziałów gambijskich). W 1994 roku w Gambii doszło do ponownej gwałtownej destabilizacji politycznej wywołanej buntem żołnierzy domagających się wypłacenia żołdu za udział w misji w Liberii. Tym razem wojskowa próba zamachu stanu powiodła się, a prezydent Jawara został obalony i zmuszony do emigracji (Piłaszewicz 2008).

Władzę w kraju przejął porucznik Yahya Jammeh⁵ (awansowany w 1996 roku do stopnia pułkownika), który stanął na czele nowego wojskowego rządu. Koniec władzy Jawary, a tym samym wielopartyjnej demokracji pozostał nie bez wpływów na przestrzeń Bandżulu. Radykalizacja sceny politycznej oraz zaostrzenie kursu wobec dawnego kolonizatora – Wielkiej Brytanii – zaowocowały nowymi zmianami w stolicy. Przemianowano część nazw ulic nawiązujących do bohaterów z czasów wojen napoleońskich, a w miejsce europejskiego cmentarza wybudowano łuk triumfalny na cześć rewolucji 22 lipca 1994 roku (do teraz jest to najwyższa budowla w mieście). Jammeh, ogłoszony wkrótce drugim prezydentem Gambii, rozpoczął rządy o charakterze dyktatorskim. W następnych latach podjął m.in. decyzję o wyprowadzeniu Gambii z *Commonwealthu* (Wspólnoty Narodów) w 2013 roku oraz ogłoszeniu kraju republiką islamską dwa lata później. Kres jego rządów przyszedł z początkiem 2017 roku. Po przegranych wyborach w grudniu 2016 roku dyk-

---

⁵ Prezydent Jammeh wywodzi się z grupy etnicznej Dżola (ang. *Jola*), która stanowi większość w położonym na południe od Gambii senegalskim regionie Kasamanki. Jak podaje M. Ząbek (2015), wielu miejscowych uważa, że był prezydent tam właśnie się urodził i nie jest Gambijczykiem.

tator zmuszony został do rezygnacji z urzędu i udania się na emigrację do Gwinei Równikowej.

WSPÓŁCZESNA PRZESTRZEŃ MIEJSKA BANDŻULU

Procesy historyczne, które ukształtowały współczesną Gambię należy więc podzielić na dwie zasadnicze grupy. Obie z nich miały istotny wpływ, na to jak dzisiaj wygląda i funkcjonuje państwo oraz jego stolica. Epoka kolonialna, w której zawiera się pierwsza grupa procesów, z punktu widzenia Bandżulu była fundamentalna. Wówczas, gdy miasto powstawało, jego architekci nadali mu pierwotny kształt, którego stopień zachowania współcześnie stanowi jeden z głównych przedmiotów poniższej analizy. Były to niewątpliwie czasy dynamicznego rozwoju gambijskiej stolicy, choć nie należy zapominać, że odbywało się to w warunkach okupacji europejskiej i wyraźnego podziału na kolonizujących Brytyjczyków i kolonizowanych Afrykańczyków. Druga grupa procesów zawiera się w okresie od uzyskania przez Gambię niepodległości w 1965 roku aż do czasów obecnych. Jest to epoka trwająca ponad pół wieku i bez wątpienia zmiany, jakie wówczas zachodziły (i w dalszym ciągu zachodzą) odcisnęły silne piętno na współczesnym wizerunku miasta⁶.

Zanim podjęte zostaną kwestie wzajemnego przenikania się w przestrzeni miasta elementów starych (związanych z kolonializmem) i nowych (kształtujących się po 1965 roku), należy zwrócić uwagę na kilka istotnych aspektów warunkujących rozwój wydarzeń w Bandżulu.

Po pierwsze kolonialny Bathurst założony został na wyspie położonej u ujścia Gambii do Atlantyku. Od wschodu i południa wyspę otacza szerokie rzeczne estuarium, od północy oceaniczna zatoka, a od zachodu tereny bagniste, które wraz z każdym przypiływem zalewane są przez wodę. Takie warunki geograficzne znacząco utrudniały rozwój przestrzenny miasta, co spowodowa-

---

⁶ Oczywiście nie należy tutaj zapominać o okresie poprzedzającym europejski kolonializm i o tym, że w dorzeczu Gambii funkcjonowały społeczności ludów autochtonicznych. Jednak z racji tego, że przed przybyciem Brytyjczyków nad Gambię, u jej ujścia nie funkcjonowało żadne miasto, w analizie etap ten został pominięty świadomie.

ło, że współczesny Bandżul, zajmuje niemal identyczną powierzchnię i liczy tyle samo ludności, co miasto, które ponad pół wieku wcześniej uzyskiwało niepodległość. Obecnie największym ośrodkiem miejskim Gambii jest Serekunda usytuowana 13 km na zachód od stolicy, po drugiej stronie rozległych terenów podmokłych. W ogólnym podziale administracyjnym Gambii wyodrębniono 5 dystryktów głównych oraz jedno miasto wydzielone, tj. Wielki Bandżul (ang. *Greater Banjul Area*). Podzielony jest on na centralną część miasta, położoną na wyspie, oraz Kanifing obejmujący większe obszary na zachód od mokradeł, w tym Serekundę. W 2003 roku miasto centralne liczyło 34 tys. mieszkańców i do dziś stale się wyludnia, podczas gdy Kanifing z ponad 322 tysiącami mieszkańców stale się rozrasta (Law 2015). W badaniu, ze względu na analizowane w artykule aspekty dziedzictwa kolonialnego, za Bandżul przyjęto jego pokolonialną centralną część, w której współcześnie znajdują się wszystkie budynki administracyjne oraz rządowe i która uznawana jest za właściwą stolicę państwa.

Drugim wartym wspomnienia aspektem jest niewielkie terytorium Gambii, jako samodzielnego bytu politycznego. Jak już wspomniano, jest to najmniejsze państwo w kontynentalnej Afryce. Ma to wpływ na charakter sprawowanej w Gambii władzy. Stosunkowo mała powierzchnia⁷ jest łatwiejsza w zarządzaniu, zwłaszcza, jeśli rządy mają charakter scentralizowany, jak w przypadku zakończonej w 2017 roku prezydentury Yahyi Jammeha. Podejmowane decyzje mają zdecydowanie bardziej lokalny wymiar i skutki niż ma to miejsce w innych krajach kontynentu, na przykład w Algierii, DR Kongo czy Angoli, gdzie władzę także dźwierzą dyktatorzy. Z drugiej zaś strony, ułatwiona jest kontrola nad podejmowanymi przedsięwzięciami, a więc zwiększają się możliwości pełniejszej realizacji swych celów politycznych, na przykład, gdy chodzi o modyfikację pewnych elementów przestrzeni miejskiej w 30-tysięcznej stolicy.

---

⁷ 11 295 km² czyni Gambię np.: 207 razy mniejszą od DR Konga, 167 razy mniejszą od Sudanu i 17 razy mniejszą od sąsiedniego Senegalu.

ELEMENTY DZIEDZICTWA KOLONIALNEGO

Ślady pozostałości po panowaniu Brytyjczyków w Gambii są w jej stolicy wszechobecne. Można nawet postawić tezę, że dominują względem śladów nowoczesności. Komponenty krajobrazu miejskiego pochodzące z tamtej epoki należy podzielić na kilka grup. Pierwszą z nich, a zarazem najpowszechniej występującą i najlepiej zachowaną w przestrzeni, są różnego rodzaju zabudowania, a więc: gmachy administracji kolonialnej (np. pałac gubernatora), obiekty sakralne z przyległymi do nich szkołami, obiekty usługowe (sklepy, warsztaty itp.), szpitale, budynki przemysłowe, obiekty wojskowe oraz domostwa dające się podzielić na murowane budynki zamożnych kupców, drewniane domy klasy średniej oraz chaty, w których mieszkała miejska biedota. Drugą grupą obiektów są wytyczone przez kolonizatorów ulice, stanowiące regularną siatkę równoległych do siebie arterii. Trzecia grupa to przestrzenie publiczne, których w Bandżulu jest stosunkowo niewiele. Są to najczęściej pozostałości po terenach zielonych, które niegdyś funkcjonowały między poszczególnymi dzielnicami. Z czasem większość z nich została zabudowana, a te nieliczne, które przetrwały, są obecnie placami oraz parkami. Do tej grupy zalicza się także miejskie targowisko, tzw. Albert Market. Czwartą grupą są obiekty symboliczne w przestrzeni miejskiej. Za takie przyjęto cmentarze z czasów panowania brytyjskiego oraz pomniki upamiętniające osoby lub wydarzenia z minionego okresu. Ostatnią część stanowi ogólny podział miasta na dzielnice, funkcjonujące dawniej w kolonialnym Bathurst. Obecnie miasto nie jest podzielone jak kiedyś, na przykład na Jola Town czy Portuguese Town, jednak różnice w zabudowie, która dominowała w każdej z dzielnic, są wciąż widoczne, gdy spaceruje się ulicami Bandżulu.

Każdy obiekt w przestrzeni miejskiej, stanowiący dziedzictwo kolonialne, da się przyporządkować do którejś z powyższych grup. Nie należy jednak zapominać, że owo dziedzictwo ma charakter nie tylko materialny. Czasami wymiar niematerialny niesie znacznie istotniejszy przekaz dla obserwatora poruszającego się po mieście. Bywa on ukryty i niejednoznaczny, a obserwator może nie być świadomy jego prawdziwego znaczenia. Oba wymiary, materialny i niematerialny, poszczególnych obiektów przedstawiono na rycinie 1.

Ryc. 1. Schemat pozostałości po kolonializmie istniejących we współczesnej przestrzeni miejskiej Bandżulu

Fig. 1. The scheme of colonial heritage in urban space of Banjul

Źródło: opracowanie własne.
Source: author's own elaboration.

Zabudowania

Większość z istniejących w Bandżulu budynków pamięta czasy kolonialne. Styl architektoniczny, w jakim zostały wzniesione, ich rozmiary oraz ekspozycja stanowią przejawy dziedzictwa materialnego z czasów panowania brytyjskiego. To czy dany budynek pełni w dalszym ciągu określone funkcje, nadane mu w tamtym okresie, stanowi natomiast o jego dziedzictwie niematerialnym. Na przykład główny budynek administracji kolonialnej, tzw. *State House* (potem *Government House*), który został wybudowany w 1824 roku przy ulicy Marina Parade, przetrwał do czasów obecnych w prawie niezmienionym stanie. Jako budynek jest więc dziedzictwem materialnym kolonializmu. Ponieważ dawniej był siedzibą gubernatora kolonii, a co za tym idzie kolonialnego rządu, a obecnie pracuje i mieszka w nim prezydent – najważniejsza osoba w państwie – można uznać, że rola pełniona przez *Government House* także się nie zmieniła. Dziedzictwo niematerialne kolonializmu przetrwało tu do czasów współczesnych pod postacią prestiżu i funkcji, jakie nadano budynkowi za czasów brytyjskich.

Podobnie jest z bandżulskimi kościołami. Wszystkie istniejące w mieście zostały wzniesione przed uzyskaniem przez kraj niepodległości. Ponieważ prze-

trwały i w dalszym ciągu odbywają się w nich nabożeństwa, można stwierdzić, że są przejawem, zarazem materialnego, jak i niematerialnego dziedzictwa kolonialnego. Najstarsza świątynia to kościół Metodystów przy Dobson Street (fot. 1) oddany do użytku w 1834 roku (Saho, Roberts 2001). Kościół katolicki budowano w latach 1913-1930 (fot. 2), natomiast anglikański zwany Kościołem Angielskim lub Królewskim (obecnie jest to katedra pw. Św. Marii) ukończono w 1933 roku. Kościoły te chętnie odwiedzają turyści zwiedzający współczesny Bandżul⁸. W tym miejscu warto wspomnieć, że za zgodą władz brytyjskich, w początkach XIX wieku powstał w mieście pierwszy meczet (Saho, Roberts 2001). Na kolejny Gambijczycy, spośród których ponad 96% to muzułmanie (Jaiteh, Saho 2006), czekali aż do dekolonizacji kraju.

Fot. 1. Kościół metodystów w Bandżulu zlokalizowany przy Macoumba Jallows Street (dawniej Dobson Street). Obok niego budynek szkoły z czasów kolonialnych

Photo 1. Methodist Church in Banjul on Macoumba Jallows Street (formerly Dobson Street). Next to it – school building from colonial period

Fot. 2. Kościół katolicki pw. Św. Marii przy Daniel Goddard Street (dawniej Hagan Street)

Photo 2. St. Mary Catholic Church on Daniel Goddard Street (formerly Hagan Street)

Źródło: fotografie autora, 2016.
Source: photos by author, 2016.

⁸ Szerzej o atrakcyjności turystycznej dziedzictwa kolonialnego Bandżulu autor pisał w *Dziedzictwo kolonialne...* (Górna i in. 2016).

Fot. 3. Jeden z budynków usługowych w centrum gambijskiej stolicy wybudowany w 1890 roku

Photo 3. Service building in the center of the Gambian capital city, built in 1890

Fot. 4. Budynki z czasów kolonialnych przy ulicy Wilfried Davidson Carrol Street (dawniej Picton Street)

Photo 4. Colonial buildings on Wilfried Davidson Carrol Street (formerly Picton Street)

Źródło: fotografie autora, 2016.

Source: photos by author, 2016.

Przy ośrodkach misyjnych, które zakładali Europejczycy, organizowano placówki edukacyjne. W tym celu stawiano budynki szkół, które – podobnie jak kościoły – przetrwały do dzisiaj i w dalszym ciągu pełnią te same funkcje, co kiedyś. Choć pierwsze przykościelne szkolki zaczęto organizować już w pierwszej połowie wieku XIX (Sarr 2013), murowane budynki służące celom edukacyjnym powstawały znacznie później. Na przykład gimnazjum Św. Augustyna przy kościele katolickim, będące z początku szkołą podstawową, wzniesiono w 1904 roku. Budynek szkoły średniej dla chłopców przy misji metodystów (pierwszej w Gambii), stanowiący typowy przykład architektury kolonialnej, został zbudowany dopiero w 1921 roku (fot. 6). Obiekty te stanowią obecnie przykłady materialnego, a zarazem niematerialnego dziedzictwa kolonialnego.

Nieco inaczej jest w przypadku największego szpitala w mieście. Budynek powstał w połowie XIX wieku i jest jednym z najstarszych w Bandżulu (*Royal Victoria Teaching Hospital, Banjul*, b.d.). Do 21 marca 2013 roku nosił imię brytyjskiej monarchini – królowej Wiktorii Hanowerskiej (ang. *Royal Victoria Teaching Hospital – RVTH*), za której panowania został zbudowany. Jednak częściowa i stopniowa dekolonizacja urbanonimów w mieście dotknęła także szpitala (*Gambian hospital in Banjul changed his name*, b.d., *New name for*

RVTH, b.d.). Choć budynek od połowy XIX wieku pełni tę samą funkcję, od kilku lat nosi imię Edwarda Francisa Smalla (ang. *Edward Francis Small Teaching Hospital – EFSTH*), założyciela pierwszego związku zawodowego w Gambii, uznawanego za ojca gambijskiej polityki (Hughes, Perfect 2016).

Kolejną i najliczniejszą grupą zabudowań z czasów kolonialnych są obiekty mieszkalne oraz usługowe. Niekiedy zdarzało się, że funkcje te łączono i w domu piętrowym na parterze znajdował się sklep, warsztat lub drobny zakład, a na pierwszym piętrze mieszkania (fot. 3). Były to jednak przypadki sporadyczne. Budynki komercyjne powstawały głównie w okolicy portu i biegnących od niego ulic (fot. 4). Konstruowali je zarówno Portugalczycy, Brytyjczycy, jak i Francuzi (Saho, Roberts 2001). Budynki mieszkalne da się natomiast podzielić na trzy typy. Pierwszym z nich są tzw. *Krinting Houses*, w których mieszkała głównie miejska biedota. Ich nazwa pochodzi od specjalnego typu wiązania bambusa, z którego tworzono konstrukcję ścian i dachu. Ten typ techniki i architektury budowlanej współcześnie pozostaje unikatowym na obszarach całej Senegambii (Gijanto 2013). Część z *Krinting Houses* przetrwała do dzisiaj i można je znaleźć głównie na południu miasta w dzielnicy zwanej kiedyś Half Die. Drugi typ – to domy drewniane (ang. *Wooden Houses*). Zamieszkiwały w nich nieco zamożniejsze grupy społeczne, a wznoszono je głównie w części zwanej Portuguese Town. Ostatnim typem są budynki murowane. W czasach kolonialnych zamieszkiwali je przede wszystkim handlarze i kupcy pochodzenia europejskiego oraz mulaci (Saho, Roberts 2001). Obserwacje terenowe prowadzone przez autora nakłaniają do stwierdzenia, że wiele z budynków mieszkalnych i komercyjnych w Bandżulu jest obecnie opuszczonych. Pustostany są świadectwem dziedzictwa materialnego, jednak niematerialnego już nie, gdyż straciły swoje funkcje i pierwotne znaczenie. W wielu przypadkach, w związku z brakiem regularnych remontów, obiekty te grożą zawaleniem. Część z nich jest burzona, a w wolnych przestrzeniach powstają nowe banki, centra handlu czy magazyny portowe. Od kilku lat, wskutek wyburzania domów mieszkalnych obserwuje się także wyludnianie Bandżulu (Gijanto 2013).

Jak wskazują powyższe przykłady, większość z zabudowań z czasów kolonialnych (szpital, kościoły, szkoły, pałac prezydencki) w dalszym ciągu pełni w Bandżulu te same funkcje. Nie jest to jednak prawidłowość dotycząca wszystkich obiektów. Na przykład budynek, w którym obecnie mieści się Muzeum

Narodowe był w czasach istnienia Bathurst centrum rekreacji i rozrywki dla europejskich rezydentów, do którego nie wpuszczano Afrykańczyków. Choć gmach przetrwał do dzisiaj, stanowi jedynie przykład dziedzictwa materialnego, ponieważ zmienione zostały jego nazwa i funkcja. Takie przypadki są jednak sporadyczne, a współczesne miasto pozostaje stosunkowo wiernym odwzorowaniem układu funkcjonalnego, który wykształcił się w Bandzulu za czasów panowania brytyjskiego.

Ulice

Sieć ulic w Bandzulu została wytyczona przez kolonizatorów na początku XIX wieku, tuż po założeniu miasta. Ich układ oraz przebieg pozostały prawie niezmiennym do czasów współczesnych. Co więcej, zachował się także stopień prestiżu nadany im w czasach kolonialnych. Główne drogi wjazdowe oraz te biegnące wzdłuż najważniejszych obiektów w Bathurst, pozostały istotnymi arteriami także w Bandzulu. Dekolonizacji uległy jedynie ich nazwy. W ten sposób najdłuższa droga, będąca traktem wjazdowym do miasta od jedynej możliwej strony, tj. od północno-zachodu, nazywana kiedyś Clifton Road i dalej Gloucester Street została przemianowana na Independence Drive. Z kolei Wellington Street, ciągnąca się wzdłuż doków i magazynów portowych, pomimo zmiany systemu politycznego, pozostała najważniejszą arterią handlową w mieście, choć jej nazwę zmodyfikowano na Liberation Avenue. Ponieważ funkcje, układ i prestiż większości ulic nie uległy zmianie, można wnioskować, że ich dziedzictwo pod pewnymi względami przetrwało. Nie przetrwało jednak to, co wydaje się być w kwestii ulic najważniejsze, tzn. ich nazewnictwo. Zmiany podyktowane były pobudkami politycznymi i stały się manifestem nowych władz, które chciały dosadnie zademonstrować zerwanie z kolonializmem. Jest to o tyle wymowne, że wspomniane nazwy Clifton Road, jak i Wellington Street, zaczerpnięto od nazwisk brytyjskich bohaterów narodowych, tj. przywódców z bitwy pod Waterloo – Arthura Cliftona i Arthura Wellesley'a, pierwszego hrabiego Wellington. Współczesne nazwy odnoszą się natomiast do niepodległości (ang. *independence*) i wyzwolenia (ang. *liberation*) Gambii spod jarzma brytyjskiego kolonializmu i imperializmu, którego zwolennikami i krzewicielami byli ww. przywódcy wojskowi. W tym przypadku przestrzeń miejska stanowi

plaszczynę, na której zarówno kolonizatorzy, jak i późniejsze niepodległe władze Gambii, eksponowały kierunki obieranej przez nich polityki.

Zmiana nazewnictwa ulic w okresie kolonialnym nie dotknęła jedynie kilku dróg. We współczesnym Bandżulu (2017 rok), pomimo zmiany ustroju, wciąż funkcjonują: Grant Street (nazwana na cześć kapitana Granta – założyciela miasta), Lancaster Street, Marina Parade, McDonnell Street, Hope Street, Stanley Street, Fitzgerald Street czy Mosque Road. Wszystkie te nazwy są niematerialnym dziedzictwem kolonializmu funkcjonującym w przestrzeni gambijskiej stolicy.

Przestrzenie publiczne

Przestrzeni publicznych w Bandżulu jest stosunkowo niewiele. Miasto w roku uzyskiwania niepodległości (1965) było już rozbudowane niemal do granic łądu z morzem, rzeką i terenami podmokłymi. Wcześniejsze wolne przestrzenie, które oddzielały od siebie poszczególne dzielnice, jako tereny ogrodowe, rolnicze i rekreacyjne, stopniowo zabudowywano jeszcze za czasów brytyjskich. Jednym z nielicznych przykładów terenu, który od początku istnienia miasta pozostał niezabudowany jest Plac 22 lipca. Dawniej obiekt ten nosił nazwę MacCarthy Square lub Victoria Recreation Ground. Był to plac służący do ćwiczeń dla żołnierzy stacjonujących w pobliskich koszarach (Saho, Roberts 2001). Obecna nazwa nawiązuje do rewolucji przeprowadzonej przez prezydenta Jammeha 22 lipca 1994 roku. Miejsce pozostaje przestrzenią udostępnioną dla ogółu społeczeństwa i służy do celebrowania kolejnych rocznic uzyskania przez Gambię niepodległości oraz do niedawna – świętowania rewolucji 22 lipca.

Z kolei dawny Lancaster Place – plac u zbiegu ulic Albion (dziś Freedom Line), Clarkson Street (dziś Rene Blain St) i Allen Street (obecnie Rev. William Cole St) istniejący w czasach kolonialnych jako otwarta przestrzeń u zbiegu zatłoczonych ulic, został w znacznej części zagospodarowany. Na jego ostatnich niezabudowanych fragmentach funkcjonuje obecnie dworzec autobusowy.

Niewątpliwie do elementów przestrzeni publicznej wykreowanej w Bandżulu za czasów kolonialnych należy zakwalifikować Albert Market. Jest to największe w mieście targowisko, znajdujące się w portowej części miasta, nieopodal Placu 22 lipca. Zostało ono założone w połowie XIX wieku i do dzisiaj funkcjonuje pod tą samą nazwą, jako najważniejszy obiekt handlowo-usługowy w mieście.

Co istotne, bazar nosi imię księcia Alberta, męża królowej Wiktorii i w przeciwieństwie do miejskiego szpitala, jego nazwa nie uległa jeszcze zmianie. Obiekt ten jest więc przykładem zarówno dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego w przestrzeni miejskiej Bandzulu.

Fot. 5. Pomnik zlokalizowany w ogrodzie anglikańskiej katedry St. Mary's przy ulicy Independence Drive

Photo 5. Monument in the garden of St. Mary Anglican Church on Independence Drive

Fot. 6. Fasada szkoły metodystów przy Macoumba Jallows Street. Budynek został wzniesiony w 1921 roku i stanowi typowy przykład architektury kolonialnej z charakterystycznymi schodami po obu stronach wejścia

Photo 6. Methodist School's facade on Macoumba Jallows Street. The building was built in 1921 and is a typical example of colonial architecture, with characteristic stairs on both sides of the entrance

Źródło: fotografie autora, 2016.
Source: photos by author, 2016.

Obiekty symboliczne

Tego typu pozostałości po czasach brytyjskiego imperializmu jest w gambijskiej stolicy stosunkowo mało⁹. Spośród dwóch cmentarzy, na których chowano m.in. europejskich osadników, pozostał tylko jeden, znajdujący się na obrzeżach miasta, pomiędzy główną drogą wyjazdową a wybrzeżem Oceanu Atlantyckiego. Drugi został zlikwidowany w 1996 roku w trakcie budowy wielkiego monumentu upamiętniającego Rewolucję 22 lipca (Saho, Roberts 2001). Także pomników wzniesionych przed 1965 nie ma wiele. Jednym z nich jest kamienny krzyż znajdujący się w ogrodzie katedry pw. Św. Marii przy Independence Drive (fot. 5), upamiętniający śmierć brytyjskiego komisarza i policjanta podróżującego razem z nim (Saho, Roberts 2001). Innym przykładem jest pomnik przy Placu 22 lipca – tzw. Bathurst Memorial. Jest to ponad dwumetrowy monument, na ścianach którego wypisano nazwiska 37 żołnierzy pochodzenia afrykańskiego, którzy służyli w Królewskich Siłach Afryki Zachodniej (ang. *Royal West African Frontier Force – WAFF*) i polegli podczas I wojny światowej (*Gambia Memorial*, b.d.), a miejsce ich pochówku nie jest znane.

Podział administracyjny

Ostatnim przejawem dziedzictwa kolonialnego w przestrzeni Bandżulu jest podział administracyjny miasta, stworzony za czasów brytyjskich. Ponieważ poszczególne dzielnice kształtowały się samodzielnie, ich późniejsze nazwy, takie jak Jola Town, Soldier Town czy Half Die pojawiły się z biegiem czasu, wraz z kreowaniem się profilu społecznego każdej z nich. Obecnie stare nazwy są jedynie określeniami zwyczajowymi, bowiem okręg stołeczny (Wielki Bandżul) podzielony został na dwie części – centralną, położoną na wyspie oraz Kanifing, znacznie większą powierzchniowo. Wraz z rezygnacją z podziału miasta na dzielnice, zlikwidowano ich granice oraz nazwy. Współcześnie stare podziały widoczne są jedynie w fizjonomii oraz w strukturze funkcjonalnej Bandżulu. Niektóre cechy każdej z części stolicy (rodzaj zabudowy, pełnione

---

⁹ Jeśli sytuację porównamy np. do sąsiedniego Senegalu, w którym do dzisiaj w Dakarze czy Saint-Louis stoją pomniki francuskich gubernatorów, Gambia pod tym względem wypada słabiej.

funkcje itp.), które kreowały się przez dekady – przetrwały. Ślady dawnego podziału są widoczne tylko, jeśli zna się historię miasta i przebieg dawnych granic jednostek. Na przykład w historycznym Half Die w dalszym ciągu można spotkać tzw. *Krinting Houses*, choć jest ich coraz mniej. Z kolei w Portuguese Town dominują wielkie wille, w których dawniej mieszkali najwyżsi rangą kolonialni urzędnicy, a obecnie mieszczą się siedziby organów rządowych niepodległej Gambii.

ELEMENTY NOWE W PRZESTRZENI MIEJSKIEJ

W świetle prawa międzynarodowego kolonializm brytyjski w Gambii skończył się 18 lutego 1965 roku, wraz z uzyskaniem przez kraj prawa do samostanowienia. Jako, że Bathurst pozostał stolicą nowego państwa, miasto stało się areną, na której nowe władze postanowiły zademonstrować swój stosunek do minionej epoki. W 1970 roku kraj ogłoszono republiką, a Elżbieta II przestała być królową Gambii. Trzy lata później Bathurst przemianowano na Bandżul.

Z początku ingerencja w samą przestrzeń miejską była jednak nieznaczna. Ponieważ młode państwo borykało się z poważnymi problemami finansowymi i gospodarczymi, bezzasadne wydawało się budowanie nowych szkół, szpitali i obiektów przemysłowych, jeżeli można było wykorzystać te, które pozostawili po sobie Brytyjczycy. Poważniejsze zmiany przyszły dopiero wraz z rewolucją w 1994 roku. Choć epoka dominacji europejskiej odchodziła coraz bardziej do przeszłości, nowy prezydent Yahya Jammeh o większość problemów nękających naród gambijski winą obarczył Brytyjczyków, a samego siebie przedstawił jako obrońcę kraju przed neokolonializmem. Na płaszczyźnie dyplomacji podjęto szereg gestów symbolicznych mających dać temu wyraz. Jak wspomniano, w 2013 roku Gambia opuściła Wspólnotę Narodów, tzw. *Commonwealth*¹⁰, a w 2015 roku państwo ogłoszono republiką islamską. Ponieważ pole manewru na arenie międzynarodowej jest jednak ograniczone, a przywódca zdawał sobie

---

¹⁰ Wcześniej dobrowolnie dokonała tego jedynie Irlandia w 1949 roku. W 2002 roku w prawach członka Wspólnoty zawieszono natomiast Zimbabwe.

sprawę z korzyści, jakie niosą za sobą zażyłe kontakty gospodarcze z dawnym „okupantem”¹¹, należało znaleźć nową płaszczyznę, na której można było eksponować społeczeństwu zbawienny charakter rządów prezydenta Jammeha. Za taką płaszczyznę obrano wówczas przestrzeń miejską Bandżulu.

Zmiany w sferze niematerialnej

W pierwszej kolejności podjęto próbę dekolonizacji urbanonimów. Pod koniec lat 90. XX wieku zmieniono większość nazw ulic (Gregg, Trillo 2003), np. Blucher Street na Nelson Mandela Street, Buckle Street na ECOWAS Avenue, Leman Street na OUA Boulevard (Bulwar Unii Afrykańskiej). Większość z modyfikacji ma oczywisty wymiar polityczny. Nazwiska bohaterów spod Waterloo zastąpiono nawiązaniami do niepodległości i wolności. Ulice ECOWAS i Organizacji Jedności Afrykańskiej nawiązują do afrykańskich organizacji międzynarodowych, których Gambia jest członkiem. Z kolei zmiana z Bungalow Road na Anne Marie Javouhney St jest uczczeniem błogosławionej Anny Marii Javouhney, katolickiej siostry zakonnej, założycielki Zgromadzenia Sióstr św. Józefa z Cluny, które prowadziły działalność misyjną m.in. w Zachodniej Afryce, gdzie zajmowały się walką z niewolnictwem. Sama błogosławiona Anna Maria Javouhney obecnie nazywana jest „Wyzwolicielką Niewolników”.

Zmieniono nie tylko nazwy ulic, ale także innych obiektów. Poza wspomnianymi szpitalem im. Edwarda Francisa Smalla (dawniej królowej Wiktorii) i Placem 22 lipca (dawniej MacCarthy Square), w 2014 roku przemianowano także nazwy trzech meczetów. Dawny Clifton Road Mosque zmieniono najpierw na Independence Drive Mosque, a następnie na Masjid Abu Bakr Sadiq. Half-Die Mosque (nazwa ta nawiązywała do nieistniejącej już dzielnicy miasta) przemianowano na Masjid Umar Bun Khatab, natomiast James Senegal Mosque na Masjid Ali Ibn Abi Taleb. Zmiany te zostały jednogłośnie przyjęte przez bandżulską starszyznę mużulmańską i „odzwierciedlają pogląd, że nazwy islamskich meczetów powinny być dostojne i inspirujące” (3 *Banjul*

---

¹¹ Brytyjczycy to najliczniejsza grupa turystów odwiedzających Gambię (Hirsch 2013). Z kolei pomoc rządu brytyjskiego dla Gambii wyniosła tylko w 2013 roku 3 mln funtów (Ząbek 2016).

Mosques renamed, b.d.). Uznano, że poprzednie nazwy nie miały nic wspólnego z islamem, w przeciwieństwie do obecnych. Abu Bakr był bowiem pierwszym panującym po śmierci Mahometa kalifem (lata 632-634), a Umar Bin Khatib jego następcą.

Próba ograniczenia nazw widniejących w przestrzeni miejskiej Bandzulu, które nawiązują do epoki kolonialnej, powiodła się. Zmiany są wymowne i pozabawiają przestrzeń części jej dziedzictwa kolonialnego. Nie należy jednak procesu tego jednoznacznie negować, bowiem władze współczesnej Gambii mają prawo do podjęcia próby kształtowania świadomości narodowej i poczucia wspólnotowości Gambijczyków na nowo, w oparciu o symbolikę nawiązującą do wartości, które na pewno nie cechowały brytyjskiego kolonializmu, a więc do wolności, niepodległości czy też religii muzułmańskiej. W tym miejscu warto także zasygnalizować, że nowe urbanonimy, wprowadzane do przestrzeni obecnie, najczęściej nawiązują do walki o niepodległość Gambii lub do czasów pokolonialnych. Jeden z nielicznych wyjątków stanowi sama nazwa miasta, która nawiązuje do czasów sprzed przybycia w te regiony Brytyjczyków.

Poza nazewnictwem miejskim, zmianie uległy także funkcje pewnych elementów dziedzictwa kolonialnego w Bandzulu. Dowodem tego jest m.in. przekształcenie dawnego ośrodka rekreacji dla Europejczyków w muzeum narodowe czy jednego z komercyjnych budynków kolonialnych w dzielnicy Portuguese Town w centrum edukacji przeznaczone dla kobiet upośledzonych – St Joseph Adult Education & Skills Centre (Scieg 2013 za Górna i inni 2016, s. 69). Przykłady zmian funkcji budynków są jednak nieliczne, a większość z obiektów powstałych w kolonialnym Bathurst do dzisiaj pełni tę samą lub podobną funkcję.

Zmiany w sferze materialnej

Zastępowanie materialnego dziedzictwa kolonialnego w przestrzeni miejskiej wiąże się z fizyczną eliminacją pewnych elementów powstałych w przeszłości i wznoszeniem w ich miejsce nowych. Takie działanie wymaga zaangażowania znacznie większych środków niż w przypadku zmian nazewnictwa miejskiego.

Ponieważ Gambia należy do najslabiej rozwiniętych państw świata¹², przekształcanie jej stolicy z miasta kolonialnego we współczesną metropolię okazało się w znacznym stopniu utrudnione. Niemniej jednak, po ponad 50 latach od uzyskania przez Gambię niepodległości, w Bandżulu pojawiło się wiele nowych obiektów, które obecnie stanowią ważne elementy w tkance miejskiej. Choć kilka z nich można określić mianem dominant w krajobrazie, to w ujęciu całościowym pozostają one jedynie punktami na mapie gambijskiej stolicy i stanowią, choć widoczne, to wciąż jedynie intruzje czy też wtrącenia w zwartą zabudowę z czasów kolonialnych.

Wjeżdżając do miasta jedyną drogą łączącą wyspę ze stałym lądem, pierwszym wyróżniającym się obiektem jest najwyższa budowla w Bandżulu – Arch 22. Liczący 35 m wysokości murowany łuk został zaprojektowany przez senegalskiego architekta Pierra Goudiaby i powstał w 1998 roku (Saho, Roberts 2001) jako element mający upamiętnić rewolucję, której dokonał były prezydent Yahya Jammeh 22 lipca 1994 roku. Trzypiętrowy budynek wzniesiony na ośmiu kolumnach nad główną arterią miasta – Independence Driver – jest udostępniony do zwiedzania. Przed łukiem znajduje się duże rondo, a na jego środku stoi pomnik prezydenta (fot. 7). Jest on ubrany w mundur, a przez ramię przewieszony ma karabin, co podkreśla rewolucyjny charakter wydarzeń z 1994 roku. Co więcej, na rękach wódcę trzyma małą dziewczynkę symbolizującą Gambię, którą ten rzekomo wziął pod opiekę. Całość ma wymowny charakter i niewątpliwie stanowi przykład zamierzonej ingerencji w przestrzeń miejską. Służy to skupieniu uwagi wjeżdżających do miasta (głównie turystów z pobliskiego kurortu) na elemencie innym niż będący pozostałością po kolonializmie. Istotnym jest także fakt, że łuk powstał w miejscu, gdzie dawniej funkcjonował cmentarz, na którym chowano zmarłych w mieście Europejczyków z kolonialnej administracji (Saho, Roberts 2001). Tym samym nie tylko odwrócono uwagę wjeżdżających do miasta od elementów dziedzictwa kolonialnego, ale przede wszystkim jeden z nich całkowicie zlikwidowano i zastąpiono nowym – nawiązującym do historii najnowszej Gambii.

---

¹² W raporcie UNDP z 2015 roku, w rankingu państwa świata pod względem HDI, Gambia została sklasyfikowana na 175 miejscu na 188 państw (UNDP 2015).

Fot. 7. Rondo z pomnikiem prezydenta Jammeha zbudowane pod koniec lat 90. XX wieku z okazji Rewolucji 22 lipca (*de facto* był to bezkrwawy zamach stanu)

Photo 7. The roundabout with the monument of President Jammeh built in the end of 1990s to celebrate July 22 Revolution (which was basically a bloodless coup d'état)

Fot. 8. Widok na Bandżul z drugiego piętra łuku Arch 22. W oddali widać minarety meczetu Króla Fahda dominujące w krajobrazie miejskim, w którym przeważają budynki z czasów kolonialnych

Photo 8. Banjul view from the Arc 22. In the distance we observe minarets of King Fahda's Mosque that dominate in urban space landscape prevailed by colonial architecture

Źródło: fotografie autora, 2016.
Source: photos by author, 2016.

Fot. 9. Rozładunek kontenerów ze statku w stołecznym porcie morskim (największym w Gambii). Obecnie terminal jest w trakcie rozbudowy

Photo 9. Containers unloading in Banjul's seaport, the biggest port of The Gambia.

It is currently being enlarged

Źródło: fotografie autora, 2016.
Source: photos by author, 2016.

Fot.10. Przykład nowego biurowca wzniesionego w Bandżulu po 1965 roku

Photo 10. A new office building built in Banjul after 1965

Nieopodal Arch 22 wzniesiono nowy gmach parlamentu. Jest to budynek stylem architektonicznym nawiązujący do pobliskiego łuku i także mający na celu odciążenie uwagi przyjezdnych od zabudowy kolonialnej. Powstał dzięki wsparciu ze strony rządu indyjskiego, który na jego budowę przeznaczył kwotę w wysokości 16,88 mln USD (Paladhi 2014). Niewątpliwie budowla stanowi jeden z najbardziej reprezentatywnych obiektów w całym mieście.

Kolejnym przykładem jest meczet Króla Fahda zlokalizowany przy Box Bar Road. Świątynia powstała w 1988 roku i jest największym tego typu obiektem w całej stolicy (może pomieścić ponad 6 tysięcy wiernych). Nosi imię króla Arabii Saudyjskiej Fahda ibn Abd al-Aziz Al Su'ud'a, ponieważ to właśnie za jego panowania, przypadającego na lata 1982-2005, z budżetu tego bliskowschodniego królestwa ufundowano meczet (*King Fahad Mosque*, b.d.). Dwa minarety, wznoszące się ponad dachy okolicznych budynków, stanowią również (obok łuku i parlamentu) jedną z najwyraźniejszych dominant w krajobrazie miejskim Bandżulu (fot. 8).

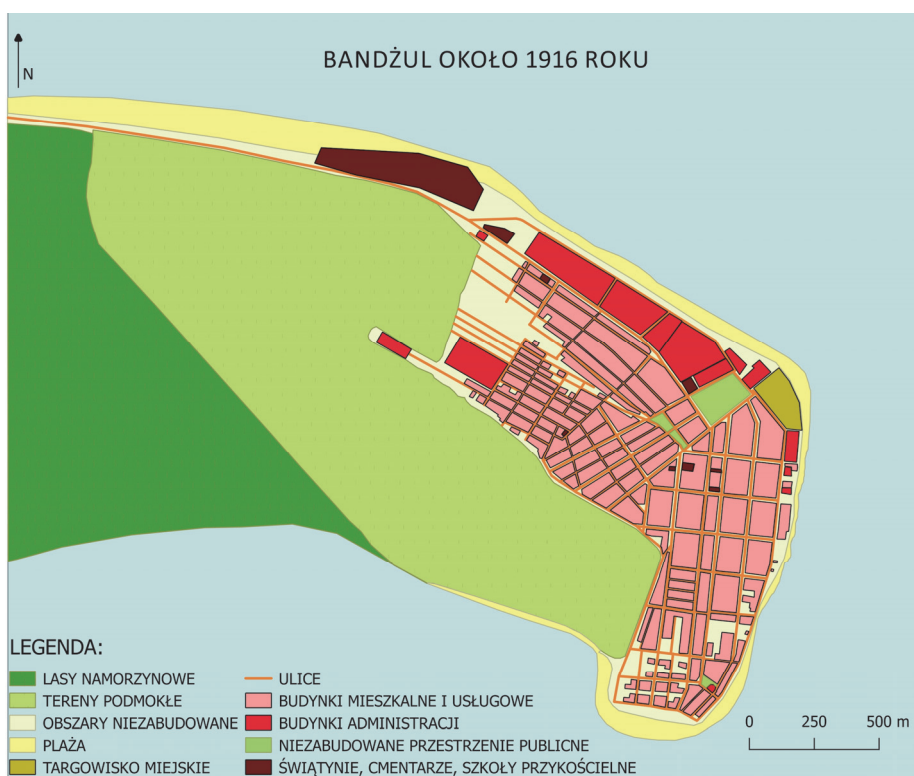
Innym nowym obiektem jest hotel Laico Atlantic znajdujący się na wybrzeżu w północnej, rządowej części miasta, należący do tunezyjskiej firmy hotelarskiej Laico Hotels & Resorts, posiadającej swoje hotele w wielu krajach Afryki, m.in. w Kenii, Kongu, Burkina Faso czy Ugandzie.

Na nieco więcej uwagi zasługują zmiany jakie zaszły w przestrzeni Bandżulu w jego południowej części, zwanej niegdyś Half Die. Najstarsza i najbiedniejsza ze wszystkich dzielnic miasta, zamieszkała przez Afrykańczyków sprowadzonych do budowy osady z okolicznych terenów rolniczych, obecnie przechodzi duże przekształcenia. Jest to związane z rozwojem stołecznego portu (najważniejszego w państwie, obsługującego 90% gambijskiego handlu – fot. 9), a dokładniej z potrzebą budowy nowych magazynów, doków, parkingu dla ciężarówek, stworzeniem terminala gotowego pomieścić większą ilość kontenerów oraz komputeryzacji i zakupu maszyn obsługujących cumujące statki (Paladhi 2014). W związku z tym niezbędna okazała się rozbiórka znacznej części zabudowy mieszkalnej, w której od założenia miasta osiedlano biedotę. Większość budynków przeznaczonych do wyburzenia to tzw. *Krinting Houses*. Ich likwidowanie to nie tylko konieczność wysiedlania całych rodzin poza obszary przeludnionego Bandżulu, ale również eliminacja elementów dziedzictwa z czasów kolonialnych

posiadającego szczególny charakter. Domy te bowiem Afrykańczycy wznosili wbrew zakazom Brytyjczyków, którzy uważali je za źródło wielu chorób nawiedzających Bandżul (Gijanto 2013). Rozbudowywanie portu kosztem niszczenia zabytków z epoki kolonialnej, w dodatku świadczącej o tym, że ludność lokalna buntowała się przeciwko obostrzeniom ustanawianym przez okupantów europejskich, jest bezpowrotnym pozbawianiem się nie tylko szansy na poszukiwanie przejawów własnej tożsamości, ale także na czerpanie dochodów z turystyki w przyszłości. Jest to jeden z najaktualniejszych problemów przed jakim stają aktorzy zmian zachodzących w przestrzeni miejskiej gambijskiej stolicy. Z jednej strony istnieje bardzo poważna potrzeba modernizowania i rozwijania miasta w kierunku prężnie funkcjonującej afrykańskiej stolicy, z drugiej zaś – kłóci się to z koniecznością ochrony zabytków i dziedzictwa materialnego. Jest to także dylemat związany z wybraniem sektora, z którego państwo ma w przyszłości czerpać dochody. Czy ma to być handel drogą morską poprzez nowoczesny port morski, czy może turystyka opierająca się na połączeniu oferty wypoczynkowej z możliwością zwiedzania miasta będącego perłą architektury kolonialnej? Odpowiedź na to pytanie pozostaje otwarta, choć polityka władz gambijskich w ostatnich dekadach oraz sam fakt rozbudowy portu wskazują, że podejmowane decyzje idą w kierunku modernizacji kosztem ochrony zabytków, a poszukiwanie próby pogodzenia tych dwóch potrzeb nie stanowi celu. Obecnie, od 2008 roku, realizowana jest druga faza rozbudowy obiektów portowych (pierwsza miała miejsce w 1972 roku). Realizacja projektu wpisanego w ogólną strategię (tzw. *Gambia Gateway Strategy*) odbywa się przy wsparciu Banku Światowego, który na ten cel w latach 1970-1991 przeznaczył kwotę w wysokości 11 mln USD (*Projects in The Gambia*, b.d.). Deklarację wsparcia w budowie portu wyraził też rząd Indii (Paladhi 2014). Jak zauważono w raporcie *Improving Land Sektor Governance in The Gambia* (2013, s. 19), do 2013 roku w dzielnicy Half Die dokonano 34 wywłaszczeń z terenów przeznaczonych pod rozbudowę terminala portowego, z czego, co warto odnotować, 90% osób poszkodowanych dostało z tego tytułu odszkodowania.

Ostatnim przykładem zmian zachodzących współcześnie w przestrzeni miejskiej Bandżulu jest zastępowanie dawnych murowanych domów kolonialnych nowymi obiektami usługowymi (fot. 10). Proces ten dotyczy głównie ści-

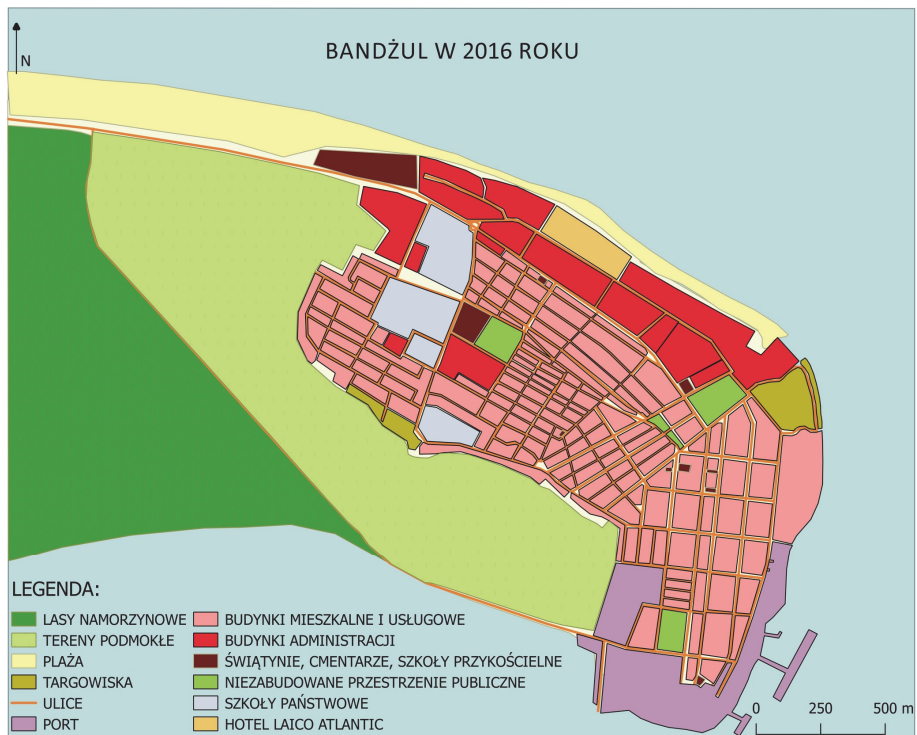
ślego centrum miasta, nieopodal portu i Albert Market, w dawnych dzielnicach Portuguese Town i Jola Town. Budynki mieszkalno-usługowe, które przez lata ulegały stopniowemu niszczeniu i obecnie nie nadają się do renowacji są burzowe. W ich miejsce stawia się nowe obiekty, gdzie umieszcza się siedziby banków i instytucji administracyjnych, np. poczty. Często nie pasują one do okolicznej zabudowy z czasów kolonialnych i stanowią względem nich wyraźny kontrast. Są zdecydowanie wyższe, mają inne dachy (głównie płaskie, podczas gdy domy kolonialne miały spadziste), różną elewację i kształt okien.

Ryc. 2. Mapa przedstawiająca Bandżul w 1916 roku, 100 lat po założeniu miasta

Fig. 2. Map of Banjul in 1916, 100 years after city foundation

Źródło: opracowanie własne.
Source: author's own elaboration.

Ryc. 3. Mapa przedstawiająca Bandżul w 2016 roku, 200 lat po założeniu miasta

Fig. 3. Map of Banjul in 2016, 200 years after city foundation

Źródło: opracowanie własne.

Source: author's own elaboration.

WNIOSKI

Współczesny Bandżul pozostaje miastem, w którego przestrzeni w dalszym ciągu dominują elementy dziedzictwa kolonialnego. Po 200 latach od założenia tu pierwszej brytyjskiej osady i po 50 latach jakie minęły od uzyskania przez Gambię niepodległości nowe i suwerenne władze państwa starają się przekształcić przestrzeń stolicy tak, aby świadectwa panowania europejskiego zastąpić nowymi komponentami (ryc. 2 i 3). Udaje się to tylko częściowo, ponieważ o ile można było zmienić nazewnictwo miejskie nie generując przy tym znaczących kosztów, o tyle eliminacja dziedzictwa materialnego okazuje się ograniczona finansowo. Należy wnioskować

wać, że w przypadku przestrzeni miejskiej Bandżulu usuwanie przejawów dziedzictwa niematerialnego (m.in. zmiany nazw i pełnionych funkcji) jest znacznie łatwiejsze od likwidowania dziedzictwa materialnego, gdzie władze centralne mają ograniczone pole działania. Nie dysponując odpowiednimi środkami są one w stanie znacząco wpływać na przestrzeń jedynie w sferze symbolicznej, a na większe przemiany mogą liczyć tylko, jeśli znajdą się zewnętrzni inwestorzy (np. Arabia Saudyjska w przypadku meczetu, Indie – budynku parlamentu czy Bank Światowy – portu). Wówczas wprowadzane są modyfikacje, które choć trwale zastępują stare elementy, to mają jedynie charakter punktowy. Tylko przykład rozbudowy najważniejszego w kraju portu sugeruje, że sytuacja może ulec zmianie, gdy rząd znajdzie większe fundusze na dalszy rozwój miasta. Problem polegający na wyborze pomiędzy ochroną dziedzictwa a rozwojem miasta będzie się wówczas pogłębiał. Obecnie wszystko wskazuje na to, że w najbliższej przyszłości coraz więcej świadectw kolonializmu będzie z Bandżulu znikać. Z jednej strony zawaleniu ulega coraz więcej budynków, a z drugiej – władze nie zamierzają podejmować w tym kierunku stosownych działań ochronnych. Można przypuszczać, że dziedzictwo kolonialne miasta uginać się będzie raczej pod wpływem czasu niż presji wywieranej ze strony rządzących, a sam Bandżul będzie się modernizował stopniowo i powoli.

Literatura

- Faal D., 1997, *History of the Gambia*, AD 1000 to 1965, EF Small Printing Press, Serekunda.
- Gijanto L., 2013, Historic Preservation and Development in Banjul, *The Gambia, Journal of African Diaspora Archeology & Heritige*, 2, 1, 93-114, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1179/2161944113Z.0000000003>, data dostępu: 20.10.2016.
- Górna A., Górny K., Kowalczyk A., 2016, Dziedzictwo kolonialne jako atrakcja dla turystyki miejskiej, *Turystyka Kulturowa*, 3/2016, 56-90, <http://turystykakulturowa.org>, data dostępu: 18.10.2016.
- Graham W., 2016, *Miasta Wyśnione. Siedem wizji urbanistycznych, które kształtują nasz świat*, Kraker, Kraków.
- Gregg E., Trillo R., 2003, *The Gambia*, Rough Guides, New York.
- Hughes A., Perfect D., 2008, *Historical dictionary of The Gambia*, Fourth Edition, The Scarecrow Press, Lanham Maryland, Toronto, Plymouth (UK).

- Jaiteh M.S., Saho A., 2006, *The Gambia, Atlas of 2003 Population and Housing Census*, The Gambia Bureau of Statistics, Banjul.
- Kaczmarek Ł., Parowicz I., 2013, Kingston: kolonialne ślady w tożsamości przestrzennej, *Journal of Urban Ethnology*, 11, 35-47, http://rcin.org.pl/Content/54828/WA308_75267_P714_Kingston-Kolonialne_I.pdf, data dostępu: 05.01.2017.
- Law G., 05.11.2015, *Regions of Gambia*, Statoids, <http://www.statoids.com/ugm.html>, data dostępu: 22.10.2016.
- Lloyd T., 2012, *Dzieje imperium brytyjskiego*, Bellona, Warszawa.
- Meredith M., 2011, *Historia współczesnej Afryki. Pół wieku niepodległości*, Dialog, Warszawa.
- ChildrenWhoBecauseBlackCoated.pdf, data dostępu: 20.10.2016.
- Paladhi A., 2014, *India plans to extend credit to develop Gambia's Banjul port*, Business Standard, http://www.business-standard.com/article/economy-policy/india-plans-to-extend-credit-to-develop-gambia-s-banjul-port-114103100009_1.html, data dostępu: 08.11.2016.
- Park M.J., 2016, *Hart of Banjul: The History of Banjul, The Gambia, 1816-1965*, Michigan State University, <https://etd.lib.msu.edu/islandora/object/etd%3A3904>, data dostępu: 18.10.2016.
- Piłaszewicz S., 2008, Gambia, [w:] Z. Łazowski (red.), *Państwa Afryki Zachodniej*, Tom II, Wydawnictwo Towarzystwa Polsko-Nigeryjskiego, Warszawa, 181-210.
- Saho B., Roberts B., 2001, „*Walking Tour of Banjul*” *A history of Major Architectural Works*, Kent Hall Press, St. Mary's College of Maryland, 89-98. <http://www.smcm.edu/gambia/wp-content/uploads/sites/31/2015/03/walking-tour-of-banjul.pdf>, data dostępu: 20.10.2016.
- Sarr A., 2013, The Children Who Became The Black-Coated Workers of Bathurst: A Study of An African Colonial City, Bathurst, c1929-1941, *Childhood in Africa: An Interdisciplinary Journal*, 3, 1, https://www.ohio.edu/global/cis/african/upload/Sarr_Assan-ChildrenWhoBecauseBlackCoated.pdf, data dostępu: 20.10.2016.
- UNDP, 2015, *Human Development Report 2015*, Work for Human Development, New York, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf, data dostępu: 04.11.2016.
- United Nations Human Settlements Programme, 2014, *The State of African Cities 2014. Re-imagining sustainable urban transitions*, Nairobi.
- Ząbek M., 2015, Obrona przed wchłonięciem. Zarys historii Gambii, [w:] W. Cisło, J. Różański, M. Ząbek (red.), *Bilad as-Sudan – dziedzictwo przeszłości*, Bernardinum, Pelplin, 199-230.

Ząbek M., 2016, Polityka zagraniczna Gambii, [w:] W. Cisło, J. Różański, M. Ząbek (red.), *Bilad as-Sudan – kultura i polityka*, Bernardinum, Pelplin, 53-112.

Źródła internetowe

AccesGambia – informator turystyczny, Royal Victoria Teaching Hospital, Banjul <<http://www.accessgambia.com/information/rvh.html>> data dostępu: 26.10.2016.

Daily Observer – serwis informacyjny, New name for RVTH <<https://web.archive.org/web/20140114090741/http://observer.gm/africa/gambia/article/new-name-for-rvth>> data dostępu: 27.10.2016.

Hirsch A., The Gambia: seven facts about the country leaving the Commonwealth, <<http://www.theguardian.com/world/shortcuts/2013/oct/03/gambia-facts-country-leaving-commonwealth>> data dostępu: 16.06.2017.

Kicokortrijk – serwis informacyjny, Gambian hospital in Banjul changed his name <<http://www.kicokortrijk.be/gambian-hospital-in-banjul-changed-his-name/>> data dostępu: 27.10.2016.

The Point – serwis informacyjny, 3 Banjul Mosques renamed <<http://thepoint.gm/africa/gambia/article/3-banjul-mosques-renamed>> data dostępu: 03.11.2016.

Traces of WWI, Gambia Memorial <<http://en.tracesofwar.com/article/45068/Gambia-Memorial.htm>> data dostępu: 26.10.2016.

Wikipedia – encyklopedia internetowa, King Fahad Mosque <https://de.wikipedia.org/wiki/King_Fahad_Mosque> data dostępu: 04.11.2016.

World Bank – Bank Światowy, Improving Land Sektor Governance in The Gambia, 2013 <http://siteresources.worldbank.org/INTLGA/Resources/Gambia_Full_Report.pdf> data dostępu: 08.11.2016.

World Bank – Bank Światowy, Projects in The Gambia <http://www.projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&countrycode_exact=GM> data dostępu: 08.11.2016.

Summary

The article addresses the issue of colonial heritage in contemporary urban space of Banjul, the capital of The Gambia. The author analyses source materials that describe functioning and image of the city during British rule as well as documentation collected all along field work carried out in February 2016. In its first part the paper presents colonial and postcolonial history of the city, including main

stages and factors that determined spatial development of Banjul. The principal part of the article is the description of contemporary urban space. Firstly, it consists of the analysis of the elements built during colonial period that endured until present day (figure 1 shows the scheme of colonial heritage in urban space of Banjul concerning its material and immaterial aspects), secondly, the elements that emerged after The Gambia's decolonization in 1965. Both groups of elements are accompanied with pictures taken by the author during the field work. They present the complexity of colonial heritage in the city. Methodist Church in Banjul on Macoumba Jallows Street – formerly Dobson Street (photo 1) as well as St. Mary Catholic Church on Daniel Goddard Street – formerly Hagan Street (photo 2), are typical examples of sacred buildings from colonial period. Service buildings in the center of the Gambian capital city, built in 1890 (photo 3) and colonial buildings on Wilfried Davidson Carrol Street – formerly Picton Street (photo 4), are the instances of residential architecture. Another example of colonial building is the facade of Methodist School on Macoumba Jallows Street with characteristic stairs on both sides of the entrance (photo 6). The monument in the garden of St. Mary Anglican Church on Independence Drive (photo 5) constitutes the example of symbolic heritage. On the other hand, pictures 8 to 10 present objects built after 1965 – during postcolonial period of Gambian history: roundabout with the monument of President Jammeh, King Fahda's Mosque, the biggest port of The Gambia and one of new office buildings. Presented examples demonstrate diversity of Banjul's urban space, where colonial as well as new elements coexist. Moreover, the analysis shows that in spite of 50 years that have passed since The Gambia's independence, the elements of material and immaterial colonial heritage still dominate in its capital's urban space. Figures 2 and 3 present the development of the city between 1916 and 2016. New objects, though well exposed, are seen infrequently. The authorities of independent state are capable of influencing urban space in the way that is significant only in its immaterial manner, for instance by changing urban names and functions of certain buildings. These modifications are motivated mainly politically since authorities use city's symbolic space to manifest chosen policy lines. Replacement of material elements of colonial heritage by new ones occur less often, mainly with participation of foreign capital.